

Bacsó Béla

Jó, ha értjük.

Hans-Georg Gadamer halálára

A Gadamer (Marburg, 1900. február 11. – Heidelberg, 2002. március 13.) halálát követő megemlékezések egyértelművé tették, hogy egy példásan gazdag és nagy hatású életmű zárult le, amelynek hatóköre messze túlért a szűkebb *hermeneutikai* *elköteleződésű* gondolkodáson. Ha csak a legjelentősebb emlékező írásokat vesszük tekintetbe, akkor látjuk, hogy hatása alól olyan gondolkodók sem vonhatták ki magukat, mint Richard Rorty, Charles Taylor, Gianni Vattimo, Jürgen Habermas, Albrecht Wellmer, Rüdiger Bubner, Dieter Henrich vagy éppen Jacques Derrida. A *Die Zeit* 2002. évi 13. száma közölte az írások javát, nézzük meg mi az, amit korszakunk jelentős gondolkodói a gadameri mű alapvető jelentőségének tartanak. Taylor a kultúrák közti mélyebb megértés lehetőségét, és az esszenciális nyelviséget és nyelvretaláltságot emelte ki. Vattimo szerint a hermeneutika a jelenkori egzisztencia önmegértését és saját korában való önmegismerését jelenti – a hegeli minta szerint –, a Gadamer által képviselt lét és nyelv közti azonosság világosan mutatja fel a jelenkori helyzetet, s még inkább a nyelv által lehet *kívül* kerülni a másik közelébe, szolidaritásá válni a társadalomban másokkal.

Rorty szerint nem elég, hogy Gadamer felismerte Heidegger filozófiai alapvető fordulatát, hanem hozzásegített egy olyan olvasatához, amely sok szempontból a Heidegger által akart rendkívüliség ellenében működött, azaz úgy olvasta és tette olvashatóvá, ahogy Heidegger olvasta Nietzschét, az azt megterhelő radikálisan újtól megszabadítva, visszahozta a filozófia "urbanizált" (Habermas) világába. A dialógus rendkívüli művészeként szerte a világban híveket szerzett a hermeneutikai gondolkodásmódnak. Habermas számára azt a gondolkodót jelentette, aki képes volt a háború után ismét hozzáférhetővé tenni a német tradíció el nem szennyezett rétegét. S ő volt az, aki megemlékezett arról, hogy Gadamer egy még akkor is ellenséges környezetben visszasegítette az elüldözött gondolkodókat Németországba (Karl Löwith), és ő volt az, aki számos már nem élő kortársát újra elevenné tette a német szellemi életben (Fritz Kaufmann, Max Kommerell, Hans Lipps és mások). Wellmer szerint a nyitott dialógus eszméje, sőt paradigmája annak a hermeneutikai szituációnak, amely jóllehet Heideggertől igen távol álló elgondolás, de mégsem tagadható, hogy ebbe

az irányba mesterének művei fordították. Bubner szerint a generációkat oktató Gadamer némi elégtétellel látta a rövid életű divatokat és persze azt, hogy művének hatása ezeket messze túléli. Az *Igazság és módszer* hatása messze túlnyúlt a filozófián, s jelentősen befolyásolta az irodalomértés, a képzőművészet elmélet, a pszichológia, stb. tárgyterületét is. Megőrizte a humanista tradíciót, sőt a beláthatatlanul kiterjedt tudás közepette a hermeneutika volt az a pont, ahonnan a dolgok áttekintésére egyáltalán vállalkozhatunk.

Az emlékezések egyik legszebb darabja a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2002. március 23-ai számában jelent meg Jacques Derrida tollából. Túl a személyes és szeretetteli emlékezés hangján, Derrida azt is képes volt megmutatni, hogy mennyiben és miiben marad továbbra is vitapartnere Gadamer a jelen filozófiájának. Derrida csodálattal adózott Gadamer életigenlésének, s már-már legyőzhetetlennek tűnt fel a számára. "Meg voltam győződve arról, hogy Gadamer megérdemelné a halhatatlanságot, mert szükségünk lenne egy ilyen abszolút tanúra, aki a század minden filozófiai vitájában aktívan, vagy megfigyelőként részt vett." Derrida példátlan lelki emelkedettségről ad tanúbizonyságot, amikor elismeri, hogy az 1981-es párizsi vitában bizony kitért, ugyanakkor teljes joggal utal arra, hogy a vita főként az Egyesült Államokban és Olaszországban szinte észrevétlenül zajlott tovább a

tanítványok körében. Az emlékére meggyújtott gyertyák egyike azt a *bizonyosságot* jelenti, hogy minden szétválasztó mozzanat és félreértés ellenére biztosak lehettek azon meggyőződésükben, hogy a kölcsönös tisztelet és nem a másik lealacsonyítása vezérelte mindkettejüket. A másik gyertya annak *ígérete*, hogy a vita mégis csak végbemegy, s ez jellemezte minden későbbi jó hangulatú találkozásukat. Ilyen "rejtélyes találkozás" volt – Celan értelmében véve –, éppen a költő művének eltérő olvasata. Derridát lenyűgözte az 1987-es találkozás, amely Heidelbergben Heidegger politikai elkötelezettségéről zajlott, ahol szerinte Gadamer, aki mindenki másnál többet tudott, a legteljesebb méltányossággal járt el. Derrida azt is hangsúlyozta, hogy Franciaországban mindmáig Heidegger árnyéka vetül Gadamer művére, s ideje, hogy ez megváltozzék. Végül felidézi a Capri találkozásukat, Gadamer könnyedségét, ahol mint egyetlen német résztvevő, a nyelveket váltogatva foglalt állást, majd a következő gondolatát idézte Gadamernek: "A halál megalapozhatatlansága és idegensége persze minden jósló és jövendölő és előrevető gondolkodás hozadéka marad, ami az embert minden más élőlénytől megkülönbözteti – és ez egy veszélyes adomány. Az ember előrevetett gondolkodása, úgy tűnik, ellenállhatatlanul vezet ahhoz a vágyhoz, hogy a még oly biztos halálon is túljusson a gondolat. Az ember az egyedüli élő-

lény, ahogy tudjuk, aki halottait eltemeti. Ami ugyancsak azt jelenti, hogy meg kívánja őrizni őket, mintegy a halálon túl – s emlékezetben őrizve kultikusan tiszteli őket.” (v.ö. Gespräche auf Capri, Februar, 1994. in: J. Derrida – G. Vattimo: *Die Religion* Suhrkamp 2001, 246.o.) Derrida nem hagyta ki, hogy idézze a gadameri “jóakarát”, a könnyed nagyvonalúság és világos belátás szavait az 1981-es vitából, amivel ma is csak egyetérteni tud: “Minden olvasás, ami megérteni igyekszik, csak egy lépés a végső ponthoz nem érő úton. Aki ezen az úton halad, tudja, hogy a szövegével ‘nem lesz kész’; magára veszi a lökést. Ha egy költői szöveg olyannyira megérintette, hogy végül ‘belebecsátkozik’ és magát ismeri fel benne, ez nem előfeltételez bekebelezést és önigazolást. Magunkat adjuk fel, hogy felleljük önmagunkat. Úgy hiszem egyáltalán nem állok oly távol Derridától, amikor aláhúzom, hogy nem tudjuk előre azt, hogy miként leljük fel magunkat.” Ehhez Derrida hozzáfűzte – “Mennyire igaza volt akkor, s még ma is.”

Gadamer műve több mint a hermeneutika rehabilitációja, s több mint ennek a tradíciónak az újraélesztése, ilyen jellegű mű született éppen elég. Ha valami egyszerű formáját kellene adni az általa képviselt hermeneutikai megújulásnak, akkor azt úgy fejezhetjük ki; *megütközés az értelmetlenségben*, s van-e ennél nemesebb és nehezebb emberi képesség, hogy képesek vagyunk a

látszólag ugyanazon körben, a megértendő körében többet és mást érteni. Persze nem feledhető, hogy Gadamer, aki magát inkább tartotta klasszika-filológusnak, a görög hagyományt olvasta újra, és olvasta azt a modern kor kihívásai mentén. Számára az értés egyedüli elve, érteni valamit a benne rejlő legjobb, a belőle kihámozható legjobb és legtöbb mentén – röviden, ami jó és helyes az adott helyzetben. Így kerül a *phronimos* az ésszerű viselkedés a centrumba, ami nem egyszerűen egy szak-ismeret, hanem egy olyan tudás, ami képes fontolóra venni, megfontolni a helyeset a gyakorlati élet egy adott magatartását illetően (v.ö. Gadamer fordítása és előszava, Aristoteles – *Nikomachische Ethik* VI. könyv, Klostermann 1998). S hogy ez milyen fontos volt a számára, az ebből a kései szövegközlésből is kiderült. A tíz kötetes összegyűjtött művek három kötete foglalkozik a görög gondolkodással, kettő esztétikai és művészeti tárgyú, kettő az újabb kor gondolkodóival vet számot, és lényegében három kötet fogja át az *Igazság és módszer*, illetve annak újratárgyalását. Páratlanul felépített életműről van szó, amely nálunk igen nagy hatással bír. Gadamer halála után elfoglalta helyét a halhatatlanok között, akinek műve vitára vár és vitára kész. Már ismerjük a főművet, néhány esztétikai tárgyú művét és legutoljára hozzáférhetővé vált két meghatározó görög tárgyú könyve is. Fontos feladatnak tartom, hogy Gadamer

hermeneutikáját *beállítsuk* abba a kontextusba, amiből született, hogy világgossá tegyük kapcsolódását a görög, valamint ahhoz az újkori filozófiához, amiben Hegel, Husserl és Heidegger egyaránt helyet kell, hogy kapjon. S talán az sem érdektelen vizsgálni, hogy mi módon történt *át-hatás* olyan kortárs gondolkodókkal és barátokkal, mint Leo Strauss, Gerhard Krüger, Hans Lipps, stb. Nemrég jelent meg Leo Strauss Hobbes könyve (*Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften und Briefen*, kiad. H. Meier, Metzler, 2001) és a független számos levelet tartalmaz, amelyben Gadamer állandóan említésre került, akinek műveivel már kortársai is számot vetettek. Másrészt elkerülhetetlenül vissza kell mennünk azokra a korai Heidegger előadásokra, amelyeknek Gadamer Marburgban hallgatója volt, és amelyek az elmúlt években jelentek csak meg. Bizonyítva a hermeneutikai fordulat hosszabb előkészületét nem csak a *Lét és idő*-ben, hanem az azt megelőző előadásokban is. Megkerülhetetlennek tekintem, hogy Gadamer fenomenológiai elköteleződését is vizsgáljuk, ahogy maga utalt rá például a főmű bevezetőjében.

Gadamer műve tehát abban az erőterben született, amely a tradíciót már nem készen kapta, hanem azért meg kellett küzdenie, a mi helyzetünk talán még rosszabb. S ha ezt megértjük, akkor fogjuk érteni a hermeneutika legfőbb szándékát, nevezetesen hogy a *logosz* – mint Hérakleitosz tanította

– közös, mégis azt csak a nyelvileg áthagyományozott, a továbbmondott értelmében vett konvencióként (*kata szünthéken*) veszik közösnek, s nem azt értik, ami abban kimondásra került. A hermeneutika nem az áthagyományozás biztos módja, hanem annak kísérlete, hogy egyáltalán értjük azt, ami ránk *közösen* maradt, ami létében minket kérdez. Ezt megérteni a legfőbb emberi feladat, ez érint mindenkit létezésében, még akkor is, ha kitér előle. Ebben *vagyunk*, ha egyáltalán értjük azt, ami minket körülölel: "a kezdet az, ami sohasem kezdődött el, hanem már eleve van" – írta a *Heidegger és a filozófia vége* című tanulmányában (in: *Hermeneutische Entwürfe*, Mohr-Siebeck, 2000).

Aki úgy véli, hogy a hagyomány birtokában van, csak azt mondja, amit már mondtak róla, másokat kizár, és magát pedig elzárja ama legfőbb emberi lehetőség elől, hogy megértse, azt, ami nem vele kezdődött el, és nem is fog vele lezárulni.

A hermeneutika a véges emberi egzisztencia végtelen tájékozódása önmagára felé. Gadamer hermeneutikája szerénységre int, tanulni az által, hogy tudjuk, nem tudhatunk eleve mindent. "Csak az lehet bizalommal a *logosz* iránt, aki megérti hermeneutikai korlátait, és így érti meg hermeneutikai lehetőségeit." (G. Figal – Dem Logos vertrauen, in: *Der Sinn des Verstehens*. Ph. Reclam, jun. 1996, 151.o.)

Gadamer művében sok mindent hagyott ránk, amit *jó*, *ha értünk*.